

УДК 37.011.32:81'373.2

Данилюк О.К. – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри філології та методики початкової освіти педагогічного інституту ВНУ ім. Лесі Українки

ЛІНГВОДИДАКТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ОНОМАСТИЧНИХ ЗНАНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті розглянуто проблему формування ономастичних знань учителів початкових класів у процесі вивчення спецкурсу «Ономастика України: лінгводидактичний аспект».

Ключові слова: лінгводидактична підготовка, ономастика, топоніміка, антропоніміка, методи дослідження.

Данилюк О.К. Лингводидактические основы формирования ономастических знаний будущих учителей начальных классов

В статье рассматриваются проблема формирования ономастических знаний учителей начальных классов в процессе изучения спецкурса «Ономастика Украины: лингводидактический аспект».

Ключевые слова: лингводидактическая подготовка, ономастика, топонимика, антропонимика, методы исследования.

Danylyuk O.K. Linguistic didactical bases of the formation of onomastic knowledge of future teachers of primary classes

The problem of forming onomastic knowledge of primary school teachers in the process of studying a special course «Ukrainian onomastics linguistics -didactic aspect» is considered in the article.

Key words: linguistic-didactic training, onomastic, knowledge onomastics, antroponym, toponym, research methods.

Суть нинішньої підготовки майбутніх учителів стала певною моделлю фаховості, яка віддзеркалює вимоги суспільства, а також науково обґрунтований зміст професійних знань, умінь і навичок, та визначається необхідністю втілення в життя Державної національної програми [4], Державного освітнього стандарту освіти [6], кваліфікаційної характеристики вчителя початкових класів [8].

Одним із основних завдань підготовки педагогічних кадрів вищих навчальних закладів є надання якісної та кваліфікованої педагогічної

навчально-виховної роботи. Вона передбачає комплекс заходів, серед яких пріоритетними є надання майбутнім вчителям необхідних базових знань та навиків, які відповідають певним кваліфікаційним вимогам, формують потрібні професійні вміння та можливості подати учням не лише знання із певних предметів, але й забезпечити всебічний розвиток особистості тощо.

На нинішньому етапі розвитку педагогічної науки та суспільства зростають вимоги до якісно нового підходу до самої ідеї освітньої та професійної підготовки молодого педагога. Він повинен відповідати потребам і сьогодення, і перспективних завдань: як фахово, так і особистісно. Тому успішне застосування на практиці усіх передових технологій повинно базуватися на умінні здійснювати перехід до індивідуального ставлення у навчанні, розвитку творчих здібностей майбутніх учителів.

Складовою підготовки вчителя початкових класів є лінгводидактична підготовка. Важливим елементом у цьому напрямку є формування ономастичних знань майбутніх педагогів. Ономастична робота наближує педагога та учня до глибинного розуміння приналежності до рідного народу, який живе на території рідного краю, що має як історичні глибинні підвалини, так і перспективи поступального розвитку.

Предметом нашого дослідження є формування у студентів ономастичних знань, що зумовлене потребою в умовах національного відродження українського суспільства підвищити ефективність навчально-виховного процесу, знайти вагомі засоби педагогічного впливу на особистість учнів з метою підвищення інтересу до вивчення рідної мови. Власні назви – це багатий матеріал, який допоможе заглибитись в історію та географію рідного краю.

Вивчення ономастики ґрунтується на відповідних методах. Вона має визначений предмет, завдання, є наукою, яка успішно розв'язує ці проблеми, тим самим допомагає у створенні цілісної картини пам'яток історії і культури минулого. Таким чином, ономастика повинна стати практичною річчю [2, 9]

Ономастика як розділ лінгвістики у школі не вивчається. Однак, матеріал підручників для початкової школи містить надзвичайно багато власних назв (антропонімів, топонімів). Аналіз програм загальноосвітніх шкіл переконує, що розділ “Лексика”, нещодавно введений у програму початкових класів, ще недостатньо зорієнтований на вивчення лексики, що позначає власні назви та її походження. Ознайомлення з походженням слова, зі значенням власної назви надасть змогу вчителю не голими та абстрактними закликами звертатись до учнів, лозунговим спонуканням вчити рідну мову, а мудрістю самого слова виховувати потребу оволодівати нею, зуміє розкрити комунікативний зміст мовного навчання й виховання, орієнтований на спілкування, на вплив, дію і спілкування слова.

Формування ономастичних знань є важливою складовою в контексті виховання мовної особистості, її мовної здатності, мовотворчості, досконалого володіння мовними навичками і уміннями, сформованості у неї потреб пізнавати мовні явища.

Відомо, що у власних назвах знайшли відбиття різні сторони історії народу, їх творця – побут, заняття, виробництво, звичаї, світогляд, рослинний та тваринний світ тощо. У цьому відношенні власні назви служать допоміжними джерелами вивчення загальної історії народу. Особливо велике значення мають власні назви для вивчення лексичного багатства мови, оскільки в них нерідко “законсервовані” назви багатьох понять, предметів, які давно вийшли з ужитку або в минулому не засвідчені пам’ятками письменства. У власних назвах дослідник знайде надійний матеріал для вивчення діалектичних явищ (на різних мовних рівнях), міжмовних контактів тощо.

Власні назви людей (антропоніми) і географічні назви (топоніми) складають в кожній мові своєрідний шар лексики, який можна назвати *ономастичним матеріалом*, або просто *ономастиком*. Як подає український словник мовних термінів, *ономастика* (від грецької *onomastike* -

майстерність давати імена). Це розділ мовознавства, який вивчає будь-які власні імена, історію їх виникнення, розвитку і функціонування [3, 168].

Ономастична лексика на базі різних видів власних назв чи то окремих регіонів України, чи то певних хронологічних відрізків вивчалися у працях Д. Бучка, І. Железнак, О. Карпенко, Є. Отіна, П. Чучки та інших. Дані ономастики, пам'ятки письменства та сучасної української мови дозволяють реконструювати багатство української апелятивної лексики.

З метою поглиблення знань про ономастику як розділ мовознавчої науки, що об'єднує вивчення багатьох предметів (мови, географії, історії) нами створено спецкурс “Ономастика України: лінгводидактичний аспект” для студентів педагогічного інституту спеціальності “Початкове навчання”.

Спецкурс “Ономастика України: лінгводидактичний аспект” займає важливе місце серед навчальних дисциплін, які забезпечують вищу педагогічну освіту.

Вивчення української ономастики у педагогічному інституті допоможе майбутнім вчителям початкових мати доступ до джерел української духовності, культури, можливість постійно збагачувати духовне життя, утверджувати своє “я” в колективі і суспільстві. Відчувати єдність з Українською державою, відчувати єдність із землею, на якій вони живуть, з народом – творцем і носієм української мови.

Мета курсу – подати відомості про українську ономастику як розділ мовознавчої науки, навчити студентів використовувати ономастичні знання у роботі з молодшими школярами.

Завдання курсу: ознайомити студентів із загальнотеоретичними питаннями ономастики; подати історію виникнення і функціонування власних назв в українській мові; з'ясувати особливості правопису, наголошування та відмінювання власних назв; дослідити використання власних назв у курсі початкової школи.

У результаті вивчення спецкурсу майбутні вчителі початкових класів повинні *знати*: поняття „ономастика”, „топонім”, „антропонім”, „зоонім”,

„космонім”, історію походження назви свого населеного пункту, етимологію свого прізвища та імені.

У результаті вивчення спецкурсу майбутні вчителі початкових класів повинні **вміти**: пояснювати походження назв рідних населених пунктів та назв дрібних об'єктів свого населеного пункту (вулиць, річок, озер, ставків, полів, лісів, урочищ); етимологію свого прізвища та імені, а також прізвиськ жителів свого населеного пункту; складати казки, легенди, загадки, приказки про рідний край з використанням власних назв.

Основні завдання спецкурсу:

- сформувати у майбутніх учителів початкових класів власну мотивацію до використання організаційних форм ономастичної роботи в майбутній педагогічній діяльності за рахунок усвідомлення гуманістичної, особистісно-орієнтованої, соціально-педагогічної та психологічної ролі ономастичних знань у вихованні національно-мовної особистості;

- сформувати, закріпити і розширити теоретичні знання з основ лінгвокраєзнавчої роботи молодших школярів, розвинути уміння і навички самостійного здійснення основних організаційних форм лінгвокраєзнавчої роботи з молодшими школярами, а також уміння та навички науково-дослідницької роботи в даній галузі педагогіки;

- залучити майбутніх учителів початкових класів до національно-культурних традицій рідного краю з урахуванням системи загальнолюдських цінностей та української культури, які повинні сприяти розширенню поведінкового репертуару майбутнього педагога вищої педагогічної освіти в умовах полікультурної сфери освітнього середовища країни;

- стимулювати потребу в постійному, безперервному самопізнанні, самовдосконаленні, самоосвіті як умові підвищення професійної компетентності, наукового і загальнокультурного рівня готовності майбутніх учителів початкових класів;

- поглиблювати й систематизувати знання майбутніх учителів початкових класів про досвід і здобутки попередніх поколінь українців;

- виховувати почуття патріотизму, гордості за свій народ, бажання працювати на благо України;

- здійснювати евристичну, пошукову діяльність, спрямовану на розробку різних форм для розвитку пізнавальної діяльності майбутніх учителів початкових класів;

- формувати вміння майбутніх учителів початкових класів працювати з різними джерелами інформації, добирати й опрацьовувати відповідний краєзнавчий матеріал, готувати повідомлення, виступи, реферати, курсові роботи.

При створенні програми дотримано **основних принципів** її побудови:

- науковості, систематичності, послідовності, наступності у вивченні матеріалу;

- практичної спрямованості на формування вмінь організації краєзнавчої роботи;

- відповідності освітнім запитам, соціальному замовленню держави, суспільства;

- створення можливостей для реалізації концептуальних ідей особистісно орієнтованого навчання, поєднання індивідуалізації та диференціації у навчальному процесі;

- відповідності як співвідношення між навчальним матеріалом, рівнем знань, умінь та навичок майбутніх учителів початкових класів до організації краєзнавчої роботи.

Структура програми спецкурсу „Ономастика України: лінгводидактичний аспект” передбачає вивчення, поглиблення, удосконалення, систематизацію знань та умінь майбутніх учителів початкових класів до організації лінгвокраєзнавчої роботи з ономастики на основі наступності та відповідності мотивації. Навчальний матеріал вивчається за темами.

Програмою передбачено виклад матеріалу за двома змістовими модулями:

Змістовий модуль 1. Поняття про ономастику. Український іменник.

Ономастика як лінгвістична дисципліна. Власна назва як мовна категорія. Розмежування власних і загальних назв. Перехід власних назв у загальні й навпаки. Методи ономастичних досліджень. Основні етапи становлення української антропонімії. Походження власних імен українців. Сучасний український іменник. Українські прізвища. Структурно-семантичні типи прізвищ українців. Українські прізвиська, причини їх виникнення. Мотиваційна класифікація сучасних індивідуальних прізвищ. Криптоніми, псевдоніми, псевдо.

Змістовий модуль 2. Топоніміка. Зооніміка. Космоніміка. Поняття про українську топонімію, класифікація топонімів. Макротопонім, мікротопонім, мезотопонім. Гідроніми. Зооніми, їх становлення. Космоніми й астрономіми. Хрематоніми (ктематоніми). Становлення та розвиток роботи з ономастики у початковій школі; аксіологічні аспекти ономастичної роботи.

Зміст підготовки майбутніх учителів початкових класів до організації лінгвокраєзнавчої роботи з ономастики визначається як варіативна частина до інваріантної загальнопедагогічної, культурологічної та ін., зазначеної в Державній національній „Програмі розвитку краєзнавства” та в Законі України „Про позашкільну освіту”, яка складається з компонентів [4], [6]:

- а) теоретичних знань про психолого-педагогічні та організаційні форми краєзнавчої роботи;
- б) мінімальних базових практичних умінь і навичок організації основних форм краєзнавчої роботи;
- в) взаємодія і встановлення відносин майбутнього вчителя початкових класів із навколишнім середовищем;
- г) якості педагога: комунікативність, креативність, емпатія, емоційне відношення до світу, пластичність, самостійність, вимогливість та інше.

Теоретична підготовка майбутніх учителів початкових класів у контексті лінгводидактики та лінгвокраєзнавства потребує відповідних знань. На думку Ананьєва Б. [1], „знання ніколи не існують самі по собі: вони

завжди є елементами якоїсь діяльності (якихось умінь), дій”. Він також вказує на те, що „без наявності досить повного переліку умінь спеціаліста здійснити кардинальну перебудову навчального процесу досить важко. В зв’язку з цим, створення переліку типових завдань для майбутнього вчителя даного профілю умінь – перший щабель сходження до схеми навчання, яка може забезпечити високу якість його підготовки до професійної діяльності” [1, с. 176].

На основі вищезазначеного можемо стверджувати, що формування ономастичних знань студентів є важливою складовою у системі лінгводидактичної підготовки майбутніх фахівців та проведенні лінгвокраєзнавчої роботи. Ефективність такої підготовки певною мірою залежить від рівня сформованості в студентів мотиваційно-ціннісної сфери (ставлення до педагогічної професії, переконаність у значущості ґрунтовних лінгводидактичних знань вчителя для успішного формування молодшого школяра як мовної особистості); організації операційно-діяльнісного компонента (застосування активних методів навчально-пізнавальної діяльності, методів науково-педагогічного дослідження, розробка системи спеціальних методичних умінь, необхідних майбутньому вчителю на етапі оволодіння лінгводидактичними знаннями, створення методичного забезпечення практично-лабораторних занять з курсу.

Література:

1. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – Л.: ЛГУ, 1968. – 336 с.
2. Бакуменко Л.А. Ономастика в школі: сучасне і майбутнє // Ономастика східних словян: Тези доповідей наукового семінару. – К., 1996. – С. 9.
3. Ганич Д.І., Олійник І. Словник лінгвістичних термінів. — К., 1985. – 360 с.
4. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття) // Зб. між. док. та норм.-прав. актів України з питань соц.-прав. захисту дітей (М-во юстиції України; редкол.: С.Р. Станік та ін. – 2-ге вид., допов. – К.,

2001. – 448 с.

5. Державна програма “Вчитель”. – Київ: Редакція загальнопедагогічних газет, 2002. – 40 с.

6. Закон України “Про позашкільну освіту” / Науково-освітній потенціал нації: погляд у ХХІ століття. Кн. 3: Модернізація освіти // В.М. Литвин, В.П. Андрущенко та ін. – К.: Навч. книга, 2003. – С. 568-580.

7. Національна доктрина розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті: Збірник міжнародних документів та нормативно-правових актів України. – К.: Логос, 2001. – 448 с.